

mokausi
iš kino

Metodinė filmo aptarimo medžiaga

KOVOTOJA

Vaidybinis filmas „Kovotoja“ rekomenduojamas su 5–10 klasių mokiniais kalbantis apie kovą su savimi ir už save, emocijų ir proto sąjungą, asmenines ribas, pasitikėjimą savimi, asmens tapatumą, draugystę, tėvų skyrybas. Šioje metodinėje medžiagoje filmas aptariamas, atsižvelgiant į jo pasakojimą ir stilių. Joje taip pat pateikiamos užduotys, skirtos bendrųjų kompetencijų, meniniam ir doriniam ugdymui, kalbų, psichologijos pamokoms, informacinėms technologijoms ir klasės valandėlei. Paryškinti kino kalbos terminai detaliau paaiškinami žodynėlyje metodinės medžiagos pabaigoje.

Kino režisieriaus Johan Timmers filmas „Kovotoja“ (Nyderlandai, 2018, 84 min.) pasakoja apie dvylikametę Bo. Veržli ir impulsyvi mergina kartu su intravertišku broliu Dani išgyvena tėvų skyrybas. Abu paaugliai į jas reaguoja skirtingai. Dani atsitraukia ir dar labiau užsislendžia savo viduje, o Bo renkasi kovą kikbokso ringe ir už jo ribų. Pamažu mergina atranda, kad tikra kova reikalauja emocijų ir proto sąjungos. Todėl, kovodama už save, kartais Bo turi kovoti ir su savimi.

Filmo pasakojimas: kova su savimi ir už save

Filmas „Kovotoja“ prasideda šeimos skyrybų scena. Dvylikametė Bo ir panašaus amžiaus jos brolis Dani kartu su mama palieka erdvę namų ir išsikrausto gyventi į nedidelį butą. Šeimai tai ramybės nesuteikia – vaikai ir toliau yra priversti klausytis tėvų telefoninių barnių. Taigi jau filmo pradžioje veikėjai susiduria su iššūkiu, kurį (kaip ir dera klasikiniam pasakojimui) jie įveikia filmo pabaigoje. Teigiami išoriniai pokyčiai neatsiejami nuo vidinės Bo kaitos. Besirutuliojant filmo įvykiams, mergina atranda emocijų ir proto dermės bei asmeninių ribų svarbą.

Emocijų ir proto sąjunga

Filmo pradžioje Bo prabyla apie proto ir emocijų priešpriešą: „Tu gali veikti, remdamasi protu arba pilvu. Galvą naudoji, sprendama matematikos uždavinius ar ginčydama su tėvais, o pilvas priverčia veikti automatiškai, dažnai nuviliant aplinkinius. <...> Aš žinau, kaip turėčiau elgtis. Pirmą galva, o tada pilvas. Galvoti prieš veikiant. Išlikti ramia ir susitvardžiusia.“ Tačiau Bo nelengva išgirsti proto balsą, jai daug lengviau „išveikti“ emocijas kūnu arba, kaip pati sako, „veikti iš pilvo.“ Todėl iš pradžių kimbokso treniruotės merginai taip pat tėra būdas išlieti dėl tėvų skyrybų susikaupusį įniršį. Nelabai suprantamai jai nuskamba ir trenerės Sesilijos žodžiai: „Tigras nešvaisto energijos. Tigras stebi, tyko... Tigras geba kontroliuoti, kontroliuoti save ir kitą. Išmok kontroliuoti savo pyktį.“

Bo pastangos tapti tikra kovotoja vos nenuveina per nieką, kai kimbokso įgūdžius ji panaudoja gatvėje. Keliems jaunuoliams pradėjus kabinėtis prie Bo brolio, mergina daug nesvarsto ir smogia iš visų jėgų. Kimbokso klubo nariai pasmerkia tokį jos poelgį, nes jis pamina jų esminę taisyklę – kautis tik ringe. Kovos menai neturi tarnauti įniršiui, greičiau atvirkščiai, įniršis turi būti kovos tarnas. Pažaboti pyktį, įtūžį geba tik protas, todėl kovos menuose ypač svarbi emocijų ir proto dermė. Būtent ji atskleidžia ir teigiamą pykčio galią. Jei pyktis nevirsta agresija, jis teikia jėgų pakilti ir eiti pirmyn. Juk jo „pagrindinė paskirtis – informuoti apie pažeistas mūsų ribas ir padėti jas atkurti. <...> Kaip įsipjovus į pirštą skausmas mums praneša, kad buvo pažeisti kūno au-

diniai, ir dėl to automatiškai atitraukiame peilį, taip ir pyktis siunčia žinią, jog yra pažeidžiamas mūsų saugumas ar kiti poreikiai, ir skatina mus tam pasipriešinti.“¹

Bo ir Dani personažai išmoka pasinaudoti teigiama pykčio galia filmo pabaigoje. Iki tol jie atspindi skirtingus, kraštutinius pykčio polius. Intravertiškas Dani pyktį dėl tėvų skyrybų laiko giliai savy, tad jausmas ilgainiui virsta savigrauža. Bo šį jausmą reiškia išoriškai, tačiau jo neįsisąmonina, nevaldo ir paverčia agresija. Tik kaudamasi dėl išsvajoto „Krintančios žvaigždės“ prizo, Bo atranda, kad „pilvas be galvos yra nenaudingas, kaip ir galva – be pilvo. Taip tu niekad nebūsi daugiau nei pusė tigro. Tik naudodamas galvą ir pilvą, būsi visas tigras. O visas tigras yra net ne du, o dešimt kartų stipresnis už pusę tigro.“

¹ Kiesaitė, D. Pyktis. Iš: Įskaudinta meilė. Skyrybos: išgyventi ir kilti. Vilnius: Tyto alba, 2015. P. 37.

Asmeninės ribos

Bo ir Dani pyktis dėl tėvų skyrybų kyla iš baimės ir kaltės. Kaltę dėl tėvų skyrybų vaikai dažnai nesąmoningai prisiima sau. Ją ypač pagilina aršūs tėvų ginčai ir pykčiai dėl atžalų auklėjimo. Pavyzdžiui, kai tėvai nesutaria dėl Bo kimbokso treniruotės ar kaltina vienas kitą dėl Dani ligos, vaikai pasižaučia konflikto priežastimi. To jų tėvai nesupranta, naudodamiesi vaikais kaip įrankiu vienas kitam priekaištauti.

Tapę tėvų poreikių įkaitais, Bo ir Dani ne itin gerai suvokia savo poreikius, tapatumą, neįaučia asmeninių ribų. Įbaugintas Dani atsitraukia nuo išorinio gyvenimo, Bo, priešingai, blaškosi į visas puses, mėgindama padėti kitiems. Mergina mano, kad turi nuolat rūpintis ir atliepti brolio ir tėvų

Filmo stilius: kovos aikštė

Nereikėtų pamiršti, kad pagrindinė filmo mintis bei idėja perteikiama ne tik pasirenkant istoriją ir sukuriant atitinkamą scenarijų. Siekiant visavertiškai išreikšti idėją būtina sukurti ir tinkamą filmo stilių (parinkti erdves, apšvietimą, kameros rakursus, garso takelį ir t. t.).

Filme „Kovotoja“ kova vyksta keliais lygmenimis: kimbokso ringe, tarp Bo ir Dani tėvų bei Bo viduje. Todėl vienas svarbiausių filmo kūrėjų uždavinių – kovos dvasią perteikti žiūrovui. Šiam tikslui pasiekti pirmiausia pasitarnauja viena iš svarbiausių **filmo erdvių** – kovos klubas, kuriame vyksta kimbokso treniruotės ir turnyrai. Į kovos vaizdus tik retkarčiais įsiterpia lakoniški veikėjų dialogai, kurie nesuteikia daug žinių apie veikėjų vidinį pasaulį. Patyrinėti veikėjų vidinius iššūkius, ilgiau užsibūti ties viena situacija ar scena žiūrovui neleidžia ir **elipsinis montažas**. Jis „šiuoliuoja“ laike ir erdvėse, perteikdamas kovai būdingą greitą tempą. Tiesa, filme yra įterptos ir kelios scenos, kurios metaforiškai vaizduoja pokyčius, įvyksiančius Bo viduje. Kai mergina paleidžia savo augintines gyvalazdes į laisvę, gimsta mintis, kad ji taip pat netrukus išsilaisvins iš nevaldomo pykčio ir per didelės atsakomybės. Treniruotės scena, kurioje Jesė moko Bo išlaikyti fizinę pusiausvyrą, „pranašauja“ apie jos būsimą psichologinę pusiausvyrą.

Kiek daugiau informacijos apie Bo būdą ir problemas suteikia jos vidiniai monologai. Tačiau dažniausiai veikėjų vidinę

poreikius, nes kitaip jų gyvenimai gali „sudužti“. Taip Bo užsikrauna nepakeliamą našą – atsakomybę ne už savo, bet už kitų poelgius ir jausmus. Laimei, artima jos draugė Džoi pastebi, kad Bo elgiasi vedina baimės ir kaltės jausmų, bet ne savo svajonių. Norėdama priversti Bo atsigręžti į save, Džoi perleidžia jai teisę dalyvauti „Krintančios žvaigždės“ turnyro finale. Gavusi tokią progą, Bo pirmą kartą gyvenime pasirenka savo, o ne kitų poreikius ir svajones. Toks jos pasirinkimas, regis, „pažadina“ ir artimuosius. Tėvai nutraukia barnius ir kartu atvyksta pasižiūrėti Bo kovos. Dani, padėdamas seseriai siekti svajonės, įgauna drąsos kautis ir už savąją. Išsilaisvinę iš kitų žmonių poreikių, baimės ir kaltės, sesuo ir brolis įgyvendina savo siekius, įgyja pasitikėjimo savimi ir pamažu atskleidžia savo tapatumą. Jausdami kas esą, jie pagaliau geba brėžti asmenines ribas, būtinas teigiamiems santykiams su aplinkiniais.

kaitą atskleidžia **stambiais filmavimo planais** rodomos jų veido išraiškos ir kūno kalba. Kameros judesiai, neretai tarsi atkartojantys veikėjų judesius, taip pat padeda susitapatinti su veikėjų emocijomis būsenai ir pajusti jų fizinį būvį. Pavyzdžiui, palei gatvę bėganti Bo filmuojama **keliaujančiu planu**, o merginai nukrentant ant žemės kamera taip pat leidžiasi į apačią.

Daugumos **filmo scenų** kadrai yra itin įvairūs, t. y., skiriasi ne tik **filmavimo planais**, bet ir **kameros rakursais** ir kameros padėtimi. Juos montuojant paeiliui, kuriamas kovai būdingos dinamikos įspūdis. Jį sustiprina energinga filmo muzika, kurią kartais keičia atmosferiniai garsai. Kelis kartus jie tarsi užgožia **diegetinius** (iš aplinkos sklindančius) **garsus**, atskleidžiami Bo atsiribojimą nuo išorės dėl protą temdančio jūtžio ar stipraus priešininko smūgio. Kai kuriose filmo scenose muzika ne tik padeda pajusti veikėjų emocijas, paryškina jų charakterio bruožus, bet taip pat suteikia papildomos reikšmės, svorio tuo metu vykstantiems įvykiams (pavyzdžiui, kai Bo ant kovos klubo lentynos padeda išsvajotą „Krintančios žvaigždės“ taurelę).

Diskusijos metu siūlome aptarti apačioje pateiktus visus ar pasirinktus klausimus:

1. Kaip filmo pradžioje jaučiasi Bo? Iš kur kyla jos pyktis?
2. Kaip manote, kodėl filme gausu kameros judesių? Kodėl, Bo krentant ant grindų, kamera taip pat leidžiasi žemyn, o merginai bėgant palei gatvę, ji filmuoja keliaujančiu planu? Kodėl filme naudojami įvairūs kameros rakursai, tos pačios scenos filmuojamos iš skirtingų kameros padėčių? Kaip tai siejasi su filmo tema, pagrindine veikėja?
3. Kokiose filmo scenose aplinkos garsai prityla, lieka tik atmosferinis skambesys? Kaip manote, kodėl filmo kūrėjai pasirinko tokį kūrybinį sprendimą?
4. Ką, skiriantis tėvams, išgyvena Bo brolis Dani? Ar jis taip pat jaučia pyktį? Kaip jo jausmų raiška skiriasi nuo Bo? (Ar pyktis gali būti pasyvus?)
5. Kodėl Bo paseka Džoi ir įstoja į kovos klubą?
6. Kodėl kimbokso trenerė Sesilija Bo pavadina kačiuku? Ką reiškia jos žodžiai: „Tigras nešvaisto energijos. Tigras stebi, tyko... Tigras geba kontroliuoti, kontroliuoti save ir kitą. Išmok kontroliuoti savo pyktį.“ Ką reiškia kontroliuoti pyktį ir pasinaudoti juo kovoje? Kaip, jūsų nuomone, „tigras“ turėtų žvelgti į iškilusias problemas?
7. Siekdama apginti brolių nuo besikabinėjančių jaunuolių, Bo pasinaudoja kimbokso įgūdžiais gatvėje. Kodėl jos tokį poelgį pasmerkia kimbokso klubo nariai?
8. Visgi ar pyktis gali būti naudingas gyvenimo situacijoje už ringo ribų? Kada? Nuomonę pagrįskite.
9. Kodėl Bo palieka ringą ir skuba gelbėti brolio, atsakydama galimybės dalyvauti išsvajotame „Krintančios žvaigždės“ turnyre?
10. Kaip manote, iš kur kyla toks stiprus Bo atsakomybės jausmas? Ar atsakomybė gali būti per didelė? Nuomonę pagrįskite.
11. Kaip manote, kodėl Džoi perleidžia savo teisę dalyvauti „Krintančios žvaigždės“ Bo? Ko ji nori tuo pasiekti? Kaip tai siejasi su jos žodžiais, skirtais Bo: „Kodėl turi mokėti už jų kivirčius?“
12. Kodėl Bo vis tik nusprendžia rinktis turnyrą, o ne teismo salę ir tėvų rūpesčius? Kaip manote, ar toks jos poelgis padarė įtaką artimiesiems? Jei taip, kokią?
13. Kaip filme galime suprasti kovą? Ar ji vyksta tik kimbokso ringe?
14. Ar Bo kovoja už save ar su savimi? Kaip galėtumėte apibendrinti, kokie esminiai jos kovos tikslai?
15. Ar esate girdėję terminą „asmeninės ribos“? Ką jis reiškia? Kaip asmeninės ribos siejasi su pasitikėjimu savimi, savo poreikių ir tapatumo suvokimu? Nuomonę pagrįskite, remdamiesi pavyzdžiais iš filmo „Kovotoja“, savo gyvenimo ir kitų meno kūrinių.
16. Ar žmogus praradamas svajones, gali prarasti ir save? Tačiau svajonės kartais neišsipildo... Kaip galima su tuo susitaikyti?

UŽDUOTYS MOKINIAMS

1. Meninis ugdymas, bendrosios kompetencijos, informacinės technologijos, dorinis ugdymas

Prisiminkite dvi filmo „Kovotoja“ scenas. Vienoje scenoje Bo paleidžia savo augintines gyvalazdes į laisvę. Kitoje scenoje Jesė moko ją laikyti fizinę pusiausvyrą.

- a) Aptarkite, kodėl filmo kūrėjai nufilmavo šias scenas. Kokia galėtų būti jų prasmė?
- b) Įsivaizduokite, kad turite nufilmuoti dar vieną „Kovotojos“ sceną, kuri turėtų perkeltinę prasmę. Susiskirstykite po tris, sugalvokite šią sceną ir pristatykite ją klasės draugams.

2.

Dorinis ugdymas, meninis ugdymas, bendrosios kompetencijos, psichologija, klasės valandėlė, informacinės technologijos

- a) Apačioje pateikti kadrai, kuriuose žiūrovas „Kovotojos“ veikėjus pamato pirmą kartą. Kaip manote, ar juose atsiskleidžia esminiai veikėjų charakterio bruožai? Jei taip, išvardykite juos.

- b) Susiskirstykite poromis ir įsivaizduokite, kad kuriate filmą apie savo porininką. Nufilmuokite jį vienu kadru arba nufotografuokite taip, kad atsiskleistų esminės jo būdo savybės. Pagalvokite, kurioje erdvėje filmuosite ar fotografuosite, kokia bus kadro kompozicija, kameros rakursas, apšvietimas, spalvos ir kt.

3.

Dorinis ugdymas, bendrosios kompetencijos, psichologija, klasės valandėlė, kalbos

Susiskirstykite poromis ir prisiminkite Džoi žodžius, pasakytus Bo: „Kodėl turi mokėti už jų kivirčius?“. Įsivaizduokite, kad Bo nenuėina, bet tęsia pokalbį su Džoi. Sukurkite ir užrašykite tarp merginų besirutuliojantį dialogą (~ 10 sakinių). Dialogus galite suvaidinti ir aptarti klasėje.

4. Dorinis ugdymas, bendrosios kompetencijos, psichologija, klasės valandėlė

Pažvelkite į lentelę, kurios kairėje parašyti jausmai ir charakterio savybės. Dešinėje, greta kiekvieno įrašo, brėžkite kreivę ar tiesę, kuri vaizduotų, kaip šie jausmai, savybės kito Bo viduje nuo filmo pradžios iki pabaigos. Į tuščias kairiosios skilties eilutes įrašykite savo sugalvotus jausmų ar savybių pavadinimus. Užpildę lenteles, jas aptarkite klasėje.

Jausmas, savybė	Filmo pradžia / Filmo vidurys/ Filmo pabaiga
Pasitikėjimas savimi	
Kaltė	
Susikaupimas	
Pyktis	
Savitvarda	

5. Dorinis ugdymas, bendrosios kompetencijos, psichologija, klasės valandėlė

Psichologė Dalia Kiesaitė teigia: „Ribos saugo žmogaus vientisumą – išorinę ir vidinę kūno erdvę, turimą nuosavybę, taip pat jausmus, įsitikinimus, vertybes – kad jo nepažeistų žalingi aplinkos poveikiai.“² Diskutuokite klasėje, ar visada žmonės suvokia savo ribas ir ar moka jas ginti.

Aptarkite apačioje aprašytas situacijas svarstydami, kaip turėtų sureaguoti tas asmuo, kuris yra kaltinamas ar kurio norų nepaisoma. Atsižvelkite į situacijos aplinkybes.

a) Prieš tris savaites sūnus pranešė mamai, kad nori dalyvauti kikkokso varžybose, kurios jam labai svarbios. Mama užmiršo prašymą ir varžybų išvakarėse jam sako: „Ryt važiuosim lankyti močiutės. Tikiuosi, šį kartą neturi kitų planų? Tu juk niekad nenori vykti drauge“.

b) Vaikinas nepadare namų darbų ir prašo bendraklasių nusirašyti. Vienam bendraklasiui atsisakius, jis jam atrėžia: „Tau ką, gaila? Na, palauk, sužinosi, kas tavęs laukia po pamokų.“

c) Mergina nori įkelti savo draugės nuotrauką į Instagram, tačiau draugė nesutinka. Nepaisydama jos noro, mergina vis tiek pasidalina nuotrauka.

² Ten pat. P. 37.

Žodynėlis

Elipsinis montažas – tai toks montažo būdas, kuris naudojamas, siekiant sutrumpinti filmo istorijos laiką ir praleisti lengvai nuspėjamas, nereikšmingas ar užsitęsiančias istorijos vietas. Juo gali būti sutrumpinama pačių filmo scenų trukmė (pvz., veikėjo kopimas laiptais, trumpai parodant jį apačioje, viduryje ir jau užkopusį) arba praleidžiamas laiko tarpsnis, skiriantis dvi filmo scenas (pvz., po filmo scenos, vaizduojančios vidurvasarį vykstančius įvykius, yra įterpiamas **užtamsėjimas** su užrašu „ruduo“.)

Filmavimo planas reiškia atstumą nuo kameros iki objekto (daikto, žmogaus), kurį filmuojame. Filmų kūrėjai, norėdami atskleisti vidinę herojaus būseną ir parodyti jo išgyvenimus, dažniausiai filmuoja iš labai arti, tai yra renkasi **stambų planą**. Įprastas stambus planas – veikėjo veidas beveik per visą ekraną. Stambus planas taip pat naudojamas, siekiant parodyti kokį nors daiktą iš labai arti. (Dažnai stambiu planu vaizduojamas daiktas ar jo dalis, kuri kelia grėsmę filmo veikėjams.) Norėdami pavaizduoti kelių žmonių pašnekesį ar žmogų „iki pusės“, kūrėjai naudoja **vidutinį planą**. Jeigu norima nufilmuoti didelę erdvę (pvz., pievą, namą, kaimą, miestelį) arba filmo herojų iš toli, renkamas **bendras planas**.

Filmo erdvė (anglų k. settings) – vieta (-os), kurioje rutuliojasi filmo veiksmas. Filmo erdvė gali būti išorinė (miestų gatvės, užmiesčio kraštovaizdžiai ir kt.) ir vidinė (patalpos įvairiuose pastatuose). Filmo erdvė gali būti natūrali, t. y. tikrovėje egzistuojanti vieta, arba dirbtinė. Dirbtinei erdvei sukurti naudojamos kompiuterinės programos arba specialios dekoracijos (pvz., specialiai filmui laikinai sukonstruota pilis). Kuriant filmo erdvę, taip pat yra atsižvelgiama į laiką: paros metą ir metų laikus (pvz., ta pati vietovė labai skirtingai gali atrodyti saulėtą rytą ir apsiniaukusį vakarą).

Filmo scena – tai filmo veikėjo ar veikėjų veiksmai (pokalbis, žaidimas, namo statymas, pamokų ruošimas ir t. t.), dažniausiai atliekami toje pačioje vietoje nepertraukiamu laiku. (Dažnai tokie veiksmai būna nufilmuoti naudojant tą patį apšvietimą ir garsą.) Pavyzdžiui, filmo veikėjas yra filmuojamas savo klasėje per pamoką, o iš karto po to filme jį matome su klasės draugais per pertrauką žaidžiantį koridoriuje. Taigi galime sakyti, kad tai dvi atskiros filmo scenos: scena, vaizduojanti pagrindinį veikėją klasėje, ir scena, vaizduojanti jį per pertrauką koridoriuje.

Garso takelis – tai visi garso elementai filme: triukšmas, veikėjų dialogai ar monologai, balsas už kadro, muzika, garso efektai, kurie lydi filmo vaizdus. Garsai gali būti diegetiniai – susiję su filmo veiksmu ir jo erdve (pvz., melodija, kurią pianinu groja filmo veikėjas) ir nediegetiniai – ne susiję su filmo erdve, o įrašomi atskirai ir vėliau sumontuojami su vaizdu (pvz., pianino melodija veikėjams vaikščiojant miške).

Kameros rakursas – tai kameros padėtis pagal aukštį ir atstumą nuo filmuojamo objekto (daikto, veikėjo ar kelių veikėjų) arba, kitaip tariant, žiūrėjimo kampas. Kameros padėtis nulemia tai, kaip žiūrovai matys filmuojamą daiktą, veikėją ar filme vykstančius įvykius: žvelgs į juos „**akių lygiu**“ (kamera laikoma žmogaus akių ar filmuojamo daikto lygyje) ar „**iš apačios**“ (kamera laikoma žemiau filmuojamo objekto), galbūt „**iš aukštai**“ (kamera laikoma aukščiau filmuojamo objekto) arba iš labai aukštai – „**iš paukščio skrydžio**“, o gal matys filmo veikėjų pokalbį iš labai arti, nes žvelgs vienam iš jų „**per petį**“. Kameros rakursas taip pat gali būti vadinamas subjektyviu arba objektyviu. Jei filme vykstančius įvykius stebime herojaus akimis, tai yra **subjektyvus kameros rakursas** (pavyzdžiui, jei filmo veikėjas į veiksmą žvelgia stovėdamas labai aukštai arba labai žemai, kamera taip pat filmuos iš ten, kur stovi veikėjas). Jei herojų ir jo gyvenimą matome tarsi iš šalies, vadinasi, nufilmuota naudojant **objektyvų kameros rakursą**. Toks rakursas dažniausiai pasirenkamas dokumentiniuose filmuose.

Keliaujančiu filmavimo planu (anglų k. tracking shot) filmuojanti kamera išlaiko tam tikrą nekintantį atstumą nuo filmuojamo objekto ar subjekto ir paprastai juda tolygiai su juo. Ji gali judėti horizontaliai, filmuoti objektą / subjektą iš priekio, sekti jam iš paskos ir t. t.

Projekto rengėjas:

Metodinės medžiagos rengėjas:

Projekto partneriai:

ŠILUTĖS
KULTŪROS IR
PRAMOGŲ
CENTRAS

Projektą iš dalies finansuoja:

